

Učitel národů Komenského pedagogika stále živá i 350 let od jeho úmrtí

Jan Kumpera

Autor je profesorem na katedře historie Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni.

Portrét Jana Amose Komenského z roku 1942, rytině od George Glovera. (Obr. commons.wikimedia.org.)

„Úloha Komenského je stejná jako Bacona a Descarta ve vývoji filozofie a Koperníka ve vývoji astronomie.“ (J. N. Medynskij)

V povědomí naší i mezinárodní veřejnosti žije Jan Amos především jako velký pedagog, učitel národů. I když dnes považujeme Komenského názory na výuku a vzdělání za integrální součást jeho reformního úsilí o společenskou nápravu, tvoří jeho didaktika a pedagogika nejlépe propracovanou a dodnes nejvíce přijímanou část jeho odkazu. Komenského výchov-

ná filozofie byla jasná – jedině vzděláním se mohou rozvíjet kvality člověka. Jen tato cesta vede k bráně moudrosti, pouze tak lze zdokonalit jednotlivce, národ, lidstvo. Výchovnou činnost a světlo poznání označil za „nejmoudřejší zbraň“, kterou lze čelit nevědomosti a z ní pramenícímu zlu. Dosavadní vzdělání mu však připadalo neúplné, zastaralé a zmatené. Proto svoji obrovskou tvůrčí sílu a nadání věnoval národnímu cíli – východisku ze školských, a tím i lidských labyrintů.

Sledoval přitom čtyři základní pedagogické problémy – didaktické metody, strukturu, obsah a cíle vzdělání. Zakladatel moderní pedagogiky vzal v úvahu jako první též psychologická hlediska. Usiloval o takovou metodu, která by byla snadná, přirozená, nenásilná a v souladu s postupným duševním rozvojem dítěte, žáka a studenta. Vyučování musí být proto názorné, přitažlivé a věcné. Správná metoda má být klíčem k otevření přirozené lidské touhy po vědě. Ústřední roli při uplatňování nových metod může sehrát jen vzdělaný učitel, vysokoškolský odborník. Jemu přísluší řízení, žákům pak vlastní práce.

PRAVÉ DÍLNY MOUDROSTI A LIDSKOSTI

Soustavné a úplné vzdělání lze sice získat pouze ve škole, ovšem školský systém musí být racionální a účelně uspořádaný. Školy se musí stát z „robotáren a dušeních rasoven“ „pravými dílnami moudrosti a lidskosti“, kam by žáci i učitelé rádi chodili. Jako ideální model navrhoval Komenský čtyřdílný výchovný cyklus, jehož jednotlivé etapy by trvaly vždy šest let. Děti do šestého roku věku mají být vychovávány ve „škole mateřské“, což ovšem znamená v „matčině klíně“, doma v rodině. Teprve pak nastupují do školy obecné neboli městské s výukou v ma-

„Omnia sponte fluant absit violentia rebus“ – Všechno ať samo plyne, ať ve věcech násilnost není. Citát vepsaný v obrázku z Komenského didaktických spisů. (Obr. commons.wikimedia.org.)

teřském jazyce, ve dvanácti letech pokračují na škole střední čili latinské a ti nejnadanější dokončí své vzdělání na „akademii“, vysoké škole. Nezbytným doplňkem vysokoškolského studia by měly být zahraniční cesty za poznáním.

HARMONICKY ROZVINUTÁ LIDSKÁ BYTOST

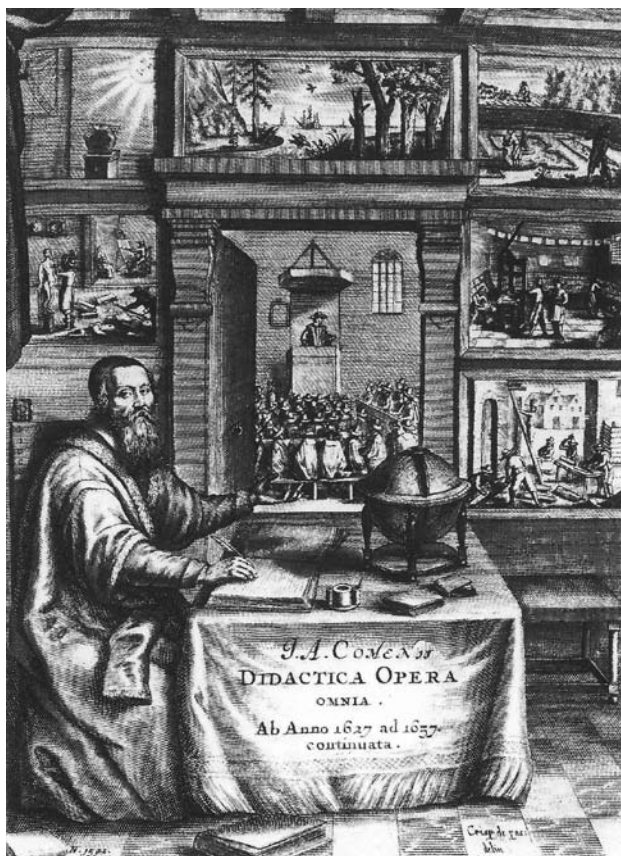
Mimořádnou pozornost věnoval Komenský obsahu učiva. Již jeho úspěšné jazykové učebnice se liší od běžných dobových příruček svým novým, encyklopedickým spojením jazykového a věcného poznání. Proto mnoho učebnic sám napsal a o dalších uvažoval. Byl si ovšem vědom, že sebelepší knihy nestačí, pokud se nezíská žákova aktivita a teoretické znalosti se nebudou procvičovat. Základní význam v navrhovaném učebním programu přisoudil český pedagog své *pansofii*, vševědě čili všemoudrosti, ucelenému a přehlednému systému vědění, zachycujícímu hlavní principy, souvislosti a vztahy v přírodě i společnosti. Pansofický projekt připravoval pro Anglii a pansofickou

školu se pokusil uskutečnit v Uhrách. Taková škola měla vychovávat žáky k plnohodnotnému užitečnému životu a k samostatnému tvořivému myšlení v duchu zásady „správně chápat, správně se vyjadřovat, správně jednat“. Později, v *Obecné poradě o nápravě věcí lidských*, dospěl k celoživotnímu pojetí vzdělání, protože člověk by měl usilovat o sebezdokonalení i ve věku mužnosti a stáří.

Komenskému zdaleka nešlo jen o znalosti a vědomosti, ale spíše o formování a výchovu harmonicky rozvinuté lidské bytosti. Proto zdůrazňuje rozvoj estetických a etických hodnot stejně jako potřebu tělesné zdatnosti, cvičení ducha a těla, a zamýšlí se dokonce nad možností obnovy olympijských her. Antický ideál kalokagathie obohatil tak český humanista o další duchovní a morální kvality.

VELKÁ DIDAKTIKA

Komenského názory udivují svým demokratictmem, pokrokovostí v pravém slova smyslu. Devíza „omnes omnia omnino“ (všichni všech-

Mědirytinový předtitul sebraných didaktických spisů J. A. Komenského vydaných v Amsterdamu roku 1657. (Obr. commons.wikimedia.org)

no všestranně) vyjadřuje ve výstižné zkratce ideu všeobecného jednotného vzdělání pro všechny mladé lidi, chlapce i dívky, bez rozdílu sociálního, náboženského či rasového. Ve svých návrzích pamatuje náš reformátor i na sociální zajištění nemajetných studentů, jejichž studium má hradit stát, případně bohatí bezdětní manželé. Sumu svojí pedagogiky shrnul nejprve česky v díle *Didactica, to jest Umění umělého vyučování*, napsaném už v exilu v Lešně, ale vydaném teprve roku 1849 v Praze. Do evropského povědomí se dostala tato „bible“ moderní pedagogiky v latinské verzi s titulem *Didactica magna* (Velká didaktika), vydaná roku 1658 v Amsterdamu.

Komenského jazykové učebnice, spojující jazykovou výuku mateřského a cizího jazyka s poznáním světských reálií, dosáhly již za autorova života obrovského úspěchu. Proslulá učebnice

Janua linguarum reserata (Dveře jazyků otevřené) se stala v 17. století v Evropě nejvydávanější knihou po bibli, dokonce ještě za autorova života vyšla od roku 1631 nejméně stokrát v deseti jazykových mutacích. Mimořádného ohlasu se dočkala i ilustrovaná verze s názvem *Orbis sensualium pictus* (Svět viditelných věcí v obrazech) z roku 1658, první dětská obrazová encyklopedie a patrně nejúspěšnější učebnice pro děti vůbec, vydávaná až do 20. století.

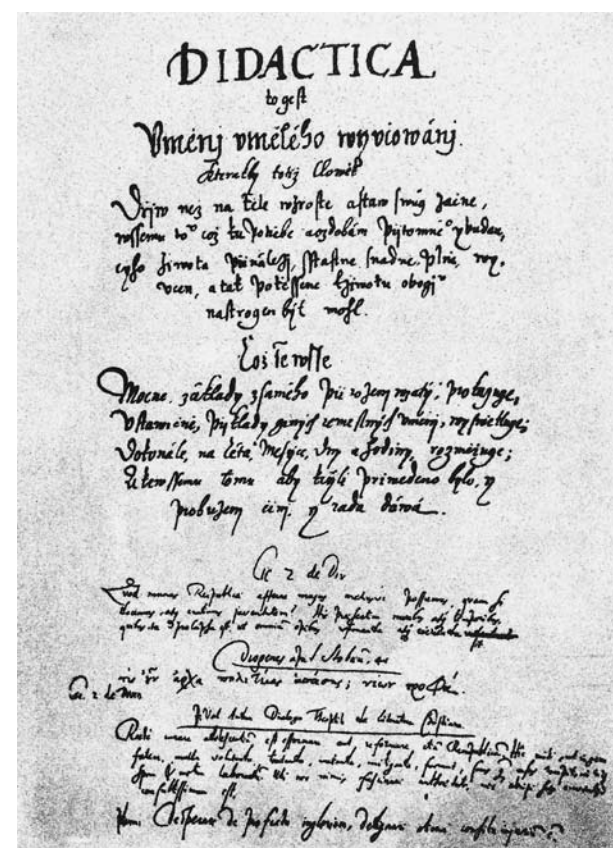
NEJVÝZNAMNĚJŠÍ ČESKÝ MYSLITEL

Komenský byl nepochybně za úspěch rád, ale tyto učebnice považoval jen za předstupeň k celkové plánované reformě vzdělání a následně nápravě lidstva. Mrzelo jej, že jeho další, více filozoficky zaměřená díla, nebyla tak jednoznačně přijímána. Cítil v tom jisté zklamání

a nepochopení svých záměrů. To ostatně přetrvávalo až do doby moderní, kdy teprve postupně docházelo i k ocenění Komenského pansofie a jeho grandiózního pokusu o reformu věcí lidských nejen v oblasti pedagogiky, ale i v náboženství, vědě a mírově koncipované politice. Dílo pobělohorského exulanta Komenského bylo paradoxně známější v cizině než v českých zemích. Ke sporadickému vydávání jeho knih dochází až po zavedení náboženské tolerance v roce 1781. Jeho první český životopis napsal a vydal až v roce 1829 František Palacký, který zařadil Jana Amose mezi „dobrodince lidstva“ a označil jej za „člověka patřícího „mezi nejvýznamnější muže všech dob a národů“. Odpor habsburské monarchie k tomuto českému mysliteli, ale též svobodomyšlnému vlastenci, přetrvával však nadále. Vždyť ještě roku 1892, v roce 400. výročí Komenského narození, zakázalo vídeňské ministerstvo školství ve

Vídni slavit na českých školách toto jubileum! Komenského dílo má mnoho podob, ale především představuje původní syntézu směřující svým nápravným programem do budoucnosti. Jeho úsilí o harmonické lidství překročilo horizont své doby a přes určité rozpory a utopické rysy promlouvá svým všelidským poselstvím k dnešnímu člověku natolik, že Komenského právem označila italská historička pedagogiky Giuliana Limiti za „našeho současníka“. Komenského přínos pro vzdělání a výchovu výstižně ocenil také ruský pedagog J. N. Medynskij, když napsal, že „úloha Komenského je stejná jako Bacona a Descarta ve vývoji filozofie a Koperníka ve vývoji astronomie“.

Komenský – Comenius – je příkladem šťastného propojení nejlepších národních a evropských tradic, jeho myšlenkový odkaz je největším darem starší české kultury do pokladnice světové civilizace.

Komenského Velká didaktika vznikala mezi lety 1627–1638. (Ukázka převzata z vydání SPN 1991.)